

ІНТЕГРАЦІЙНІ ПРОЦЕСИ ТА ФОРМУВАННЯ ІННОВАЦІЙНОЇ МОДЕЛІ ЕКОНОМІЧНОГО РОЗВИТКУ УКРАЇНИ

Розкрито вплив інтеграційних процесів на формування інноваційної моделі економічного розвитку України. Досліджено механізм та інструменти інноваційного розвитку, що застосовуються в регіональній інтеграційній економіці країн ЄС. Обґрунтовано напрямки розвитку національної інноваційної сфери в контексті євроінтеграційного вектора розвитку.

Influence of integration processes on creation of an innovative model of economic development of Ukraine is reflected. There is also examined mechanism and instruments of innovative development applied in regional integration economy of UE countries. There are substantiated directions of national innovative field development in the context of European integration of development vector.

В сучасних умовах на формування економічної політики України та моделі її розвитку визначальний вплив справляють три фактори: 1) вступ провідних ланок світової економіки в постіндустріальну та інформаційну стадію розвитку, 2) інтеграційні процеси, що відбуваються в міжнародній економіці та окремих її регіонах та 3) науково-технічний прогрес як провідний чинник міжнародного розподілу праці та інтеграційних процесів.

Перший фактор зумовлює необхідність розбудови економічної політики держави у відповідності з інноваційною моделлю. Інноваційний тип економічного розвитку дедалі більше стає тим фундаментом, який визначає економічну міць країни та її перспективи на світових ринках. У промислово розвинених країнах, які перейшли на інноваційний тип розвитку та вступили в постіндустріальну стадію, 80-95 % приросту ВВП припадає на нові знання, що втілені у техніці та технологіях. Завдяки цьому, ознакою розкладу сил у світі став суттєвий відрив країн-лідерів, що мають ефективну інноваційну систему, від менш потужних країн, які змушені залежати від позиції лідерів. Так, частка США на світовому ринку цивільної наукомісткої продукції складає 36 %, Японії – 30 %, Китаю – 6 %. У країнах, що належать до інноваційних лідерів, спостерігається висока концентрація найбільш рентабельних видів бізнесу (з найбільшим вмістом доданої вартості в ціні продукту); переважає високотехнологічна структура національного виробництва; винесення за межі власної країни промислово-технологічного циклу виробництва, які є екологіємними, ресурсоемними тощо; зосередження найбільших фінансових потоків. Розвинені країни світу прагнуть монополізувати розробку технологій, переносючи в країни "третього світу" низькотехнологічні, екологічно "брудні" галузі промисловості. Відбувається зміщення старих технологічних укладів на економічну "периферію". Така гостра конкурентна боротьба за частку на ринку інноваційної науково-технічної продукції зумовлена специфічними характеристиками продукції: високий ринковий потенціал; глобальний характер попиту; високий рівень потенційного прибутку, що в десятки разів перевищує прибуток від традиційної продукції; створення нового товару і відповідно нового сегменту ринку; конкурентні переваги на тривалий період. Отож, інновації можуть бути оцінені як сучасний шлях досягнення міжнародних переваг, економічної ефективності та добробуту, а їхній стратегічний суспільний ефект як засіб, що поліпшує статус країни в глобальній економіці та національну конкурентоспроможність. Це означає, що перед урядами, які здійснюють економічні трансформації, постає завдання здійснення структурної перебудови економічних відносин не тільки щодо потреб ринкової та відкритої економіки, а й потреб запровадження інноваційного типу розвитку та побудови основ постіндустріального суспільства. Перехід України до інноваційної моделі розвитку слід розглядати як умову її економічного прогресу.

Другий фактор – інтенсифікація інтеграційних процесів. Та чи інша країна, ставши членом інтеграційного угруповання, отримує не тільки економічні вигоди інтеграції, а й додаткові інструменти розвитку та відстоювання своїх економічних та політичних позицій на міжнародній арені. Вступ до сильного інтеграційного об'єднання стає фактором підвищення міжнародної конкурентноздатності країни, дозволяє зберегти та збільшити її частку у світовому експорті товарів та капіталів та посилити інвестиційну привабливість (що засвідчує приклад нових країн-членів ЄС). Інтеграція у міжнародні організації також відкриває країнам-інтегрантам додаткові можливості. Наприклад, механізм СОТ дозволив ЄС запровадити санкції проти компаній США (мито в розмірі до 100 % на 95 категорій товарів) у відповідь на небажання США узгодити своє законодавство з нормами СОТ. Після втручання СОТ вдалося скасувати в США підвищене мито на імпорту сталь, у тому числі виробництва країн-членів ЄС, що спростило європейським компаніям вихід на американський ринок.

Щодо третього фактору, то слід зазначити наступне. По-перше, оскільки науково-технічні продукти вимагають значних коштів, кадрів та часу, то кооперація на всіх етапах інноваційного ланцюга ще більш актуальна, ніж у випадку традиційного товару, і є фактором збільшення економічної ефективності інноваційної діяльності. По-друге, високий інтелектуальний та науково-технічний потенціал країни полегшує вступ країни до інтеграційного об'єднання. Крім того, для окупності науково-технічного нововведення необхідний широкий ринок збуту, яким може стати не тільки внутрішній ринок, а й ринок країн-партнерів по інтеграційному об'єднанню. Також, виникають можливості економії коштів при спільному виході із нововведенням або наукоємною продукцією на нові світові ринки, ринки конкурентів. Науково-технічне співробітництво в рамках інтеграційного об'єднання створює можливості для реалізації регіональної та глобальної стратегії. Глобальний охоплення ринку звужує можливості для імітації нововведення послідовниками та збільшує економічну ефективність нововведення.

Не будучи членом ЄС Україна не має можливості сповна використати організаційні та фінансові механізми спільного науково-технічного розвитку. При використанні цих інструментів науково-технічна кооперація з членами розширеного ЄС могла стати ефективніша, зважаючи на те, що сьогодні в світовій економіці зростають обсяги міжнародної кооперації в сфері науки та техніки, спільні програми НДДКР. Особливо активно кооперація стимулюється на стадії фундаментальних досліджень, а на стадії прикладних досліджень та виході на ринок – переважно стимулюється конкуренція. В ЄС проводиться науково-технічна політика, що базується на обґрунтованій секторній спеціалізації країн та спрямована на забезпечення ефективності співробітни-

цтва в науково-технічній сфері. Існують відповідні механізми фінансового забезпечення цього процесу, наприклад, з бюджету ЄС виділяються кошти на проведення спільних програм та розробок

Запровадження інноваційного типу зростання стає особливо актуальним в русі європейських постсоціалістичних країн до вступу до ЄС, адже їх економіка характеризується значною питомою вагою застарілих виробництв. Відставання у модернізації структури національного виробництва загрожує консервацією цих країн в ролі європейської периферії та втратою, зрештою, їхньої національної ідентичності, їхньою економічною дезінтеграцією, це впливає на позиціонування у світовому поділі праці.

Відновлення економічного зростання без активізації його інноваційної складової веде в перехідній економіці, яка характеризується значною ресурсодефіцитністю, до поступового вичерпання резервів екстенсивного зростання і наростання загрози економічної депресії. Максимально повна реалізація синергетичного ефекту інноваційного розвитку видається єдиною можливим способом реалізації завдання надолужування технологічного та економічного відриву від розвинених країн світу, яке стоїть перед усіма без винятку постсоціалістичними країнами.

Вищезазначене обумовлює значну увагу, яка приділяється останнім часом запровадженню інноваційної моделі розвитку і в Україні. Як наголошується в посланні Президента України до Верховної Ради: "Україна зможе посісти належне місце в Європі і в світі за умови опанування інноваційного шляху розвитку, підвалини якого мають бути закладені в процесі структурної перебудови економіки".

В той час як традиційні чинники економічного зростання, які спиралися переважно на мобілізацію ресурсів, нагромаджених за тривалий період економічного спаду, практично вичерпано, належних зрушень в структурі економічної системи, які перевели б національну економіку в режим зростання, що ґрунтується на інвестиційно-інноваційному створенні нових ресурсів, поки що не відбулося. Враховуючи це, нагальною постає проблема модернізації української економіки з метою підвищення технологічного рівня експорту та якісних характеристик вітчизняної продукції, яка постачається на внутрішній ринок, що необхідно для забезпечення конкуренції з імпортованими товарами не тільки за ціновими, але й за якісними характеристиками. Саме на виконання цього стратегічного завдання має бути спрямована інноваційна політика України.

Навіть збереження існуючого "status quo" на світових ринках для України вже є проблематичним. Сировинна модель розвитку та включення у світогосподарські відносини практично позбавлена майбутнього. Адже в умовах " нової економіки " кардинальним чином змінюється саме поняття категорії "сировина". Відповідно змінюється й роль країн, економіка яких має переважно сировинну спрямованість. Конкуренція між країнами – "сировинними придатками" провідних економік зростатиме.

Однією з важливих передумов реалізації євроінтеграційної стратегії України є вступ до СОТ, який сприятиме реалізації низки стратегічних завдань макроекономічного характеру, в т. ч.:

✓ забезпечення реалізації в перспективі факторних переваг України, її інфраструктурного, людського, інноваційного, матеріально-ресурсного потенціалу та підвищення на цій основі конкурентоспроможності національної економіки;

✓ суттєвій активізації інвестиційних процесів, надання їм переважно інноваційної спрямованості, здійснення широкомасштабної структурної перебудови національної економіки.

Позитивним наслідком вступу України до СОТ стане покращення інвестиційного клімату, збільшення прямих іноземних інвестицій та спрощення умов залучення зарубіжного позичкового капіталу на підставі приєднання до угоди СОТ про пов'язані з торгівлею інвестиційні заходи (TRIPS). Слід зазначити, що за оцінками експертів в рік вступу країни в СОТ іноземні інвестиції зростають в середньому на 1,2 % ВВП. Так, в Болгарію прямі іноземні інвестиції збільшилися в 4 рази за наступний після вступу у СОТ рік, в Словенію та Естонію – в 2 рази.

Членство в СОТ формує для національної економіки низку важливих передумов суттєвого прогресу на шляху економічних перетворень, утвердження *інноваційної моделі розвитку* та підвищення добробуту населення. В короткостроковому періоді Україна понесе певні втрати від вступу в СОТ, але в довгостроковому періоді членство в СОТ позитивно впливатиме на економіку України через значне поліпшення інвестиційного клімату, збільшення можливостей для експортної діяльності, отримання ширшого доступу до новітніх технологій і т.п.

Членство в СОТ вимагає від України здійснення реформування внутрішнього регуляторного середовища, в тому числі норм захисту прав інтелектуальної власності. Імплементация угод СОТ вимагає часу та адміністративних витрат. Проте ці інвестиції необхідні для того, щоб правила СОТ набули для України комерційної цінності, щоб їх дотримання приносило країні економічну вигоду і сприяло економічному зростанню. Стосовно науково-технічній сфері слід виділити Угоду про торгівельні аспекти прав інтелектуальної власності та Угоду про технічні бар'єри у торгівлі.

В Україні прийнятий Закон "Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо правової охорони інтелектуальної власності" (№850-15 від 22 травня 2003 р.), норми якого вносять поправки до дев'яти вітчизняних законодавчих актів та увідповіднюють українське законодавство до вимог Міжнародної угоди про торгівельні аспекти прав інтелектуальної власності (TRIPS). Передусім, цей закон посилює відповідальність за порушення авторських та суміжних прав, порушення прав на об'єкти промислової власності та за незаконне використання товарного знаку. TRIPS зобов'язує країн-членів СОТ забезпечити "ефективні заходи проти будь-яких дій, що порушують права інтелектуальної власності". В угоді зазначаються три основні галузі, в яких ця мета повинна бути досягнута: цивільне, адміністративне і кримінальне право. Зокрема, змінами до Кримінально-процесуального кодексу підвищено розмір штрафів (до 2000 неоподатковуваних мінімумів) за відповідні порушення і встановлено новий вид покарання – позбавлення волі (строком від 6 місяців до 5 років). Крім того, внесено зміни до Цивільного процесуального та Господарського процесуального кодексів. Проте, Україна має проблеми з дотриманням цих норм, і періодично попадає у перші пункти списку країн, що порушують права захисту інтелектуальної власності.

Не будучи членом СОТ Україна не мала доступу до механізмів вирішення торговельних суперечок та до інших інструментів, якими могли скористатися члени цієї організації. Інші країни могли в односторонньому порядку ініціювати розслідування проти експорту певної продукції з України, звинувачуючи її у демпінгу або невідповідності українських товарів технічним та санітарним стандартам, та запроваджувати відповідні санкції. В зв'язку із застосуванням антидемпінгових, спеціальних та компенсаційних заходів за результатами розслідувань був обмежений доступ української продукції на зовнішні ринки, на які в попередні роки експортувалось товарів щорічно на суму 1 млрд дол., що складає бли-

зко 5 % від загальної суми експорту. Ця цифра значима для масштабів України, крім того, втрачено потенціал цих ринків. Отже, наші підприємства, що випускають наукоємну, високотехнологічну продукцію, часто мають труднощі при виході на світові ринки. І причина полягає не стільки в рівні конкурентоспроможності такої продукції, скільки в різних політико-правових тарифних і нетарифних обмеженнях. Вступ до СОТ відкриває такі можливості, і дозволяє не тільки кількісно збільшити об'єми експорту, але і змінити його структуру в сторону збільшення високотехнологічної та інноваційної продукції.

Реалізація стратегії на членство в ЄС вимагає від України здійснення системних перетворень. Опанування інноваційної моделі – це один із напрямків фундаментальної системної трансформації, яку необхідно здійснити на шляху вступу до ЄС. Метою інноваційної моделі розвитку є значне підвищення конкурентоспроможності, утвердження на міжнародній арені іміджу України як високотехнологічної держави. Підготовка до вступу в ЄС вимагає гармонізації правових та регуляторних норм в інноваційній сфері.

Розглянемо механізм та інструменти інноваційного розвитку, що застосовуються в регіональній інтеграційній економіці країн ЄС. У цьому контексті можна як основні причини переносу західноєвропейської інноваційної політики на загальноєвропейський рівень можна назвати такі. По-перше, на початку 1980-х рр. національний науковий і фінансовий потенціал значною мірою були вичерпані. Для мобілізації додаткових ресурсів і створення "ноу-хау" необхідно було розвивати міждержавну кооперацію. По-друге, прийняті на національному рівні програми виявилися неефективними через невеликий розмір ринку. По-третє, погіршилися конкурентні позиції європейської промисловості (особливо в мікроелектроніці). По-четверте, необхідно було перебороти хронічне відставання у рівні ефективності витрат на НДДКР.

Важливе значення для гармонізації має й те, що механізму управління інноваціями в західно-європейських країнах властивий ряд спільних рис:

- ✓ державна інноваційна стратегія базується на стимулюванні "національних чемпіонів", яким надається велика частина державних засобів на промислові дослідження і розробки. Попадаючи під захист держави такі фірми часто втрачають свій конкурентний потенціал. Штучно завищена доля цих фірм на національних ринках робить їх менш сприйнятливими до запитів споживачів та до нововведень. Недостатній динамізм та ієрархічність організаційних структур багатьох "національних чемпіонів" сильно контрастують із сучасною передовою теорією та практикою внутрішнього управління в США та Японії;

- ✓ західно-європейський механізм управління інноваційним процесом часто називають "зорієнтованим на технологію", маючи на увазі проведення державної політики "технологічного поштовху", коли більше уваги надається фінансуванню широкомасштабних науково-технічних програм та проектів, а не створенню більш сприятливого економічного клімату для нововведень та технологічних зрушень;

- ✓ в рамках ЄС регулюється антимонопольне законодавство для науково-технічної "перед конкурентної" кооперації між компаніями (тут до середини 80-х рр. ХХ ст. кооперація в меншій мірі розвивалась та стимулювалась, ніж в США та Японії).

Особливістю управління інноваціями в Західній Європі є регулювання великомасштабних програм на міжнародному рівні, наприклад, науково-технічні програми по розвитку інформаційної технології (Esprit, з бюджетом 1,6 млрд євро), комунікаційної інфраструктури

(RACE, з бюджетом 550 млн євро) і промислової технології (Brite, з бюджетом 500 млн євро). Фірми-учасниці беруть на себе частину тягаря витрат на дослідження, тоді як внесок із загального бюджету ЄС складає приблизно 50 %. Такі програми, як інструмент інтеграційної моделі управління інноваціями повинні сприяти визначенню пріоритетів, усуненню паралельних досліджень та розробок, підвищенню їх ефективності, забезпеченню єдиної стратегії і комплексного підходу. Спільні проекти не знімають конкуренції між їх учасниками, що зумовлює підтримку урядами "своїх" фірм. Тому в ЄС йде боротьба між прихильниками таких моделей розвитку, як "національні чемпіони" та "європеїзація фірм".

Наднаціональне регулювання в області інноваційної політики вживається у тих випадках, коли сам ринок не може справитися з виникаючими проблемами. Чим менш конкурентоспроможна галузь або регіон, чим більш депресивним є їх стан, тим активніше інститути ЄС використовують свої юридичні і фінансові можливості. Інститути товариства концентрують увагу на заходах координаційного та стимулюючого характеру в "передконкурентних" галузях, що не приносять безпосереднього прибутку. А вирішення завдань із запровадження інновацій у виробництво передано виключно у компетенцію самих підприємств.

Важливим щодо процесу гармонізації є також те, що механізм реалізації спільної науково-технічної політики ЄС законодавчо закріплений в ст.24 Єдиного європейського акту. Товариство розробляє і приймає 4-річні рамкові програми, які складаються з окремих проектів із певним терміном їх виконання і фінансовим покриттям. Фінансовий інструментарій науково-технічної політики передбачає три способи спільних дій. Прямий – розповсюджується на наукові проекти, які здійснюються в дослідницьких центрах самого Співтовариства і оплачуються з єдиного бюджету. Опосередкований – охоплює дослідження на контрактній основі. Ці дослідження виконуються фірмами і організаціями не менше, ніж двох країн-членів і фінансуються Співтовариством в рамках 50 % вартості робіт. Узгоджений – являє собою реалізацію спільних проектів на основі національних засобів при оплаті зі сторони комісії ЄС тільки витрат по координації та обміну інформацією.

Механізм взаємодії суб'єктів інтеграційної моделі в умовах спільного, а потім єдиного ринку має три аспекти:

1. Механізм "справедливої конкуренції". Ще у 1989 р. Рада міністрів ЄС ухвалила регламент про лібералізацію контролю за злиттям компаній різних країн, заклавши основи завершення створення національної конкурентної політики.

2. Невикористання державної допомоги для підтримки національних підприємств. Ст.92 Римського договору забороняє будь-які форми державного субсидування, за винятком дотацій соціального характеру. В 1988 р. були прийняті директиви, які дозволяли ліквідувати пільги з надання державних субсидій окремим секторам (окрім оборони), посилити конкуренцію на ринку державних замовлень, розширити можливості для компаній ЄС отримувати вигідні державні замовлення в країнах-партнерах.

3. Зближення правових норм, необхідних для вільного руху товарів, науково-технічної продукції, послуг, капіталів і робочої сили по всьому регіону.

Механізм управління інноваціями в інтеграційній економіці включає в себе інструменти Європейського економічного та валютного союзу, що зменшують витрати на трансакції та ризики підприємницької, в тому числі інноваційної діяльності, запроваджено централізоване регулювання руху факторів виробництва та стану навколишнього середовища.

Мета управління інноваційним процесом в інтеграційній економіці – створити таку систему взаємозв'язків і такий механізм, який забезпечить кожній країні ЄС оптимальний, ефективний і перспективний інноваційний розвиток. Інтеграційна модель управління інноваціями враховує переваги кожної країни в розвитку наукоємних, капіталоємних та працеемних виробництв і визначає пріоритети на основі секторної спеціалізації та порівняльних переваг в міжнародній економіці.

Досвід країн ЄС свідчить, що обов'язковою умовою успішного інноваційного розвитку є наявність цілеспрямованої чіткої стратегії на основі співробітництва та кооперації на всіх стадіях інноваційного процесу, особливо на початкових його стадіях, запровадження механізмів спільного фінансування, вихід на зовнішні ринки спільними зусиллями. Це вимагає розробки та реалізації нормативно-законодавчої бази інноваційної політики, в тому числі в сфері співробітництва.

В 1999 р. Верховною Радою України було прийнято Концепцію науково-технологічного та інноваційного розвитку України. Базовий закон у цій сфері "Про інноваційну діяльність" вступив в дію після його підписання Президентом лише у 2002 р. Закон визначає мету та принципи державної інноваційної політики. Головною метою державної інноваційної політики визнається створення соціально-економічних, організаційних і правових умов для ефективного відтворення, розвитку й використання науково-технічного потенціалу країни, забезпечення впровадження сучасних екологічно чистих, безпечних, енерго- та ресурсозберігаючих технологій, виробництва та реалізації нових видів конкурентоспроможної продукції.

Закон визначає правові, економічні та організаційні засади державного регулювання інноваційної діяльності в Україні, встановлює форми стимулювання державою інноваційних процесів і спрямований на підтримку інноваційної моделі розвитку економіки України інноваційним шляхом. Згідно із Законом, державну підтримку одержують суб'єкти господарювання всіх форм власності, які реалізують в Україні інноваційні проекти, і підприємства всіх форм власності, які мають статус інноваційних. Інноваційним підприємством визнається те, що розробляє, виробляє і реалізує інноваційні продукти і (або) продукцію чи послуги, обсяг яких у грошовому вимірі перевищує 70 % його загального обсягу продукції і (або) послуг [1].

Незважаючи на значне скорочення чисельності працівників наукових організацій, насиченість України науковими кадрами залишається досить високою. У розрахунку на 1000 осіб економічно активного населення припадає 5,2 виконавця наукових та науково-технічних робіт, у т. ч. дослідників – 3,9. Ці показники відповідають рівневі таких країн, як Іспанія, Польща, Чехія, Угорщина, хоча більш як удвічі поступаються Японії та Німеччині.

Одним із найбільш вагомих показників, які характеризують результати діяльності національного науково-технічного комплексу за певний період, є показник обсягу виконаних науково-технічних робіт. Відношення обсягів виконаних (власними силами) науковими організаціями країни науково-технічних робіт до ВВП (у відсотках) становить показник наукоємності валового внутрішнього продукту. В останні роки цей показник постійно знижується, і в 2000 р. становив 1,14 %. Це у 2-2,5 рази менше, ніж у провідних країнах світу (наприкінці 1990-х рр. у США наукоємність ВВП становила 2,63 %, Японії – 2,8 %, Франції – 2,25 %). Водночас витрати на наукові та науково-технічні роботи в Україні в розрахунку на одного виконавця (13,5 тис грн у 2000 р.) у 50-80 разів нижчі, ніж у зазначених країнах.

За роки реформ частка ВВП, яка витрачалася на НДДКР, скоротилася більш ніж удвічі. За оцінками експертів цей показник складав: у 1985 р. – 3,11 %; 1990 р. – 2,89 % (в СРСР); в Україні в 1996 р. – 1,36 %; 1997 р. – 1,35 %; 1998 р. – 1,31 %, 1999 р. – 0,99 %; 2000 р. – 1,14 %; 2001 р. – 0,99 %; 2002 р. – 1,13 %, протягом останніх 5 років – 0,6 % ВВП при визначеній законодавством нормі в 1,7 % ВВП. Питома вага програмно-цільового фінансування наукових досліджень в Україні складає близько 10 % від загальних витрат на науку при законодавчо встановленій нормі у 30 %.

Наукова сфера в Україні знаходиться в стані перманентного занепаду. За роки незалежності виділення коштів на науку поменшало і навіть доходило до рівня 0,15 % ВВП. Особливо небезпечно такий рівень науково-технічної діяльності в Україні виглядає на тлі намірів щодо європейської інтеграції. Адже, наприклад, на лісабонському самміті 2000 р. глави країн ЄС домовилися про проведення в науково-технічній сфері спільної політики з метою наздогнати США і зробити Євросоюз економікою, яка динамічно розвивається. Згідно домовленості, сукупні витрати на НДДКР у ЄС мають вирости до 3 % від ВВП Співтовариства. Для порівняння, ці витрати в ЄС у 2000 р. склали 1,93 %, у США – 2,69 %, у Японії – 2,98 % ВВП. При цьому, серед країн ЄС відзначається значна диференціація за витратами на НДДКР – у Фінляндії та Швеції вони перевищують 3 % національних ВВП, водночас у Греції та Португалії – не перевищують 1 %.

Згідно з висновками Кабінету Міністрів України, на сучасному етапі щорічні фактичні потреби на здійснення науково-технічної та інноваційної діяльності задовольняються не більш ніж на 16 %. А це обумовлює, в свою чергу, загрозу втрати Україною можливостей розвивати та реформувати в подальшому свою економіку на сучасній науково-технологічній та інноваційній основі.

З метою підвищення конкурентоспроможності національної економіки, ефективності використання науково-технічного та інноваційного потенціалу Президентом України було підписано Указ "Про фінансову підтримку інноваційної діяльності підприємств, що мають стратегічне значення для економіки та безпеки держави". Відповідно до нього (1) під час розроблення проектів законів про Державний бюджет України на 2005 і наступні роки передбачити спрямування не менш як 10 % коштів, отриманих від приватизації державного майна, на фінансову підтримку інноваційної діяльності підприємств, що мають стратегічне значення для економіки та безпеки держави; (2) забезпечувати складення щорічного прогнозу обсягів фінансування відібраних інноваційних проектів підприємств та проведення моніторингу впливу результатів виконання інноваційних проектів підприємств на конкурентоспроможність національної економіки та технологічну укладність промисловості; (3) Національному банку України рекомендується вжити заходів щодо стимулювання участі комерційних банків у довгостроковому кредитуванні інноваційних проектів підприємств [2].

Світлова практика свідчить, що посилення державної підтримки інноваційного процесу особливо необхідна на стадії фундаментальних досліджень, в той час як прикладні – фінансуються переважно приватним бізнесом. Враховуючи це, позитивним кроком в напрямку утвердження в Україні інноваційної моделі економічного розвитку є прийняття Указу Президента України "Про додаткові заходи щодо забезпечення розвитку фундаментальних наукових досліджень", яким передбачено щорічне збільшення видатків на фундаментальні наукові дослідження, у тому числі на оновлення та модернізацію дослідницької матеріально-технічної бази та

збільшення обсягів фінансування Державного фонду фундаментальних досліджень. Указ передбачає вжити ряд заходів щодо підвищення вимог до проектів фундаментальних досліджень, активізації міжнародного співробітництва, надання організаційної та фінансової підтримки вищим навчальним закладам, утворення центрів спільного користування унікальними приладами та обладнанням та ін.

Значним кроком в стратегічному регулятивному забезпеченні інноваційного розвитку України є Закон України "Про державне регулювання діяльності у сфері трансферу технологій" (N 143-V від 14 вересня 2006) та Загальнодержавна комплексна програма розвитку високих наукоємних технологій, яка спрямована на запровадження моделі сталого економічного зростання вітчизняних підприємств шляхом удосконалення структури їх основного капіталу та інтенсивного інвестування високотехнологічного виробництва. Метою Програми є забезпечення сприятливих умов для створення і розвитку наукоємних технологій та на цій основі широкомасштабної модернізації національної економіки. Програма виконується шляхом реалізації проектів з розробки наукоємних технологій. Відбір проектів здійснюється на конкурсній основі.

Як досить перспективний засіб підтримки наукової та інноваційної діяльності слід розглядати комплекс податкових та інших пільг, які надаються виконавцям відповідних робіт. Кошти, які залишаються у них внаслідок цього, є, фактично, коштами державного бюджету, які цільовим призначенням залишаються в розпорядженні зазначених суб'єктів. За таких умов принципово важливим є запровадження вірних критеріїв та дієздатної системи контролю, які б забезпечили дійсно цільове використання цих коштів на розвиток наукової та інноваційної діяльності.

Основні пільги у сфері науково-технічної та інноваційної діяльності визначені Законами України "Про плату за землю", "Про податок на додану вартість", "Про оподаткування прибутку підприємств", "Про інноваційну діяльність", "Про спеціальний режим інвестиційної та інноваційної діяльності технологічних парків". Перші три закони поширюються на більшість суб'єктів наукової та науково-технічної діяльності, а норми щодо пільг з оподаткування, передбачені Законом України "Про інноваційну діяльність", поширюються на суб'єктів інноваційної діяльності, інноваційні проекти які зареєстровані центральним органом виконавчої влади з питань інноваційної діяльності.

Закон "Про спеціальний режим інвестиційної та інноваційної діяльності технологічних парків" передбачає: звільнення від сплати ПДВ та податку на прибуток з подальшим цільовим використанням цих коштів виключно в інноваційному напрямку; пріоритетне право залучення кредитів під державні гарантії та коштів із Державного інноваційного фонду; звільнення від сплати мита та ПДВ сировини, матеріалів, устаткування та ін. при ввезенні в Україну для цілей реалізації інвестиційних та інноваційних проектів; збільшення строків розрахунків за експортно-імпортними операціями з 90 до 150 календарних днів.

Завдання, які стоять сьогодні в сфері інноваційного розвитку, вимагають об'єднання зусиль та ресурсів, створення спільних підприємств, фінансово-промислових груп, в тому числі транснаціональних та міжнаціональних, і, в першу чергу, з європейськими партнерами, створення горизонтальних та вертикальних холдингових компаній, інкубаторів бізнесу, технопарків, технополісів. Об'єднання промислового, банківського та торговельного капіталу дозволить створити потужні структу-

ри, що здатні продукувати високотехнологічні, конкурентоспроможні товари та послуги. Це сприятиме інтеграції освіти, науки та виробництва. Також, необхідно посилити державну підтримку малих підприємств інноваційної спрямованості та венчурних фірм, визначити державну політику приватизації установ науково-технологічної сфери, розвинути та поглибити міжнародне співробітництво у трансферті технологій.

Сьогодні в Україні працює близько десяти венчурних фондів, найбільшими з яких є Western NIS Enterprise Fund, що вклав в українську економіку понад 150 млн дол. і Sigma Blayser – відповідно 100 млн дол. За оцінками експертів загальний обсяг венчурного капіталу в Україні складає близько 400 млн дол., що абсолютно не відповідає нашим потребам та потенціалу. Тому, актуальним є прийняття нового закону "Про венчурну діяльність в інноваційній сфері".

Позитивний стимулюючий вплив на активізацію інноваторів справить нещодавно прийнята Постанова Кабінету Міністрів України (N 520 від 4 червня 2008 р.) "Про затвердження мінімальних ставок винагороди авторам технологій і особам, які здійснюють їх трансфер". Ця Постанова встановлює ставки винагороди у відсотках до доходу (від 0,5 до 3 %), одержаного від реалізації продукції, в тій частині, одержання якої обумовлене застосуванням нової технології або її складових згідно з умовами договору про трансфер цієї технології [3].

Важливим чинником інноваційного прогресу має стати державна політика, спрямована на стимулювання та захист внутрішнього ринку високих технологій. Велика потреба в Україні щодо інтенсивного оновлення виробничих фондів створює для цього сприятливі умови. Україна має можливості забезпечити сучасну модернізацію виробництва, спираючись значною мірою на власний науково-технічний та кадровий потенціал, на можливості вітчизняної промисловості, поглиблення її кооперації з промисловістю інших країн, на розвиток спільних з іноземними інвесторами підприємств.

Підсумовуючи вищенаведене, ми можемо зробити такі висновки:

1. Інноваційна модель економічного розвитку – це генерація не тільки науково-технічних нововведень, а перш за все соціальних та управлінських, це зосередження насамперед на стратегічних завданнях та налагодження системи інноваційної поведінки наскрізно, у всіх державних, підприємницьких та ін. структурах суспільства, це означає йти в ногу із передовими ланками світової економіки та виступати в спеціалізованих галузях піонером та лідером інновацій.

2. Перед українською економікою стоїть задача проведення індустріальної модернізації на базі енергетичних та ресурсозберігаючих технологій. У виконанні цієї задачі важливий високотехнологічний імпорту із країн ЄС.

3. Україна повинна продовжувати відкривати свій ринок для нових технологій, через стимулювання інвестиційного імпорту ввозити нові технології для модернізації виробництва та створення нових секторів економіки, через стимулювання залучення прямих іноземних інвестицій залучати передові технології та досвід. Поступово переходити від політики придбання науково-технічної продукції в чистому вигляді (патенти, ліцензії) до політики виходу на світові ринки із продуктами їх комерціалізації, а також збільшувати свою присутність на світовому ринку як чистої, так і уречевленої науково-технічної продукції.

4. Інновації – це затратний процес, в якому об'єднують зусилля навіть лідери міжнародної економіки. Отже, базуючись лише на власних можливостях країна опиняється в хвості світового цивілізаційного розвитку.

Україні потрібно розвивати міжнародну кооперацію та співробітництво в науково-технічній сфері.

5. Інтеграція дає країні нові можливості для науково-технічного інноваційного розвитку, для знаходження місця в міжсекторній спеціалізації в глобальному масштабі.

6. Єдина стратегічна науково-технічна політика та організаційна спорідненість, що діє в рамках певного інтеграційного об'єднання дозволяють забезпечити цілеспрямоване та ефективне управління ІП.

7. Економічна інтеграція впливає на структуру економіки країни-члена інтеграційного об'єднання, на спеціалізацію цієї країни, пред'являє певні вимоги щодо стандартів та якості товарів, і в сучасних умовах, щодо їх інноваційності. Європейський вектор інтеграційної стратегії України сприяє формуванню в Україні більш передової структури економіки, стимулює до переходу на інноваційну модель економічного розвитку. Очевидно, що інтеграція України в ЄС буде сприяти такій спеціалізації, яка не відповідатиме сучасним вимогам світового ринку та його структурним тенденціям.

8. З метою досягнення економічного добробуту та щоб стати повноправним учасником інтеграційних процесів у Європі Україна повинна здійснити системну транс-

формацію економіки та політики, розвинути науково-технічну сферу, набути в співробітництві із розширеним ЄС наукоємної спеціалізації, створити національні інноваційні ресурси та ефективно діючу інноваційну систему.

Досвід технологічно розвинутих країн свідчить, що необхідне органічне поєднання ринкових методів стимулювання науково-технічної діяльності та сильної державної політики. Такого підходу намагається дотримуватися Україна в розробці законодавчо-нормативної бази інноваційної системи. При цьому, слід враховувати світову тенденцію до збільшення ролі непрямих методів державного регулювання інноваційного розвитку. Також, необхідно запровадити більш суттєві стимули для інноваційної діяльності приватного бізнесу, що збільшило би його роль та частку у фінансуванні інновацій.

1. Про інноваційну діяльність: Закон України № 40-IV від 4 липня 2002 р. // www.rada.gov.ua/ 2. Про фінансову підтримку інноваційної діяльності підприємств, що мають стратегічне значення для економіки та безпеки держави: Указ Президента України // www.prezident.gov.ua/ 3. Про затвердження мінімальних ставок винагороди авторам технологій і особам, які здійснюють їх трансфер: Постанова Кабінету Міністрів України N 520 від 4 червня 2008 р. // www.rada.gov.ua/

Надійшла до редколегії 9.07.2008

Н. Крилова, канд. екон. наук, доц.

ЕКОНОМІЧНІ ПЕРЕДУМОВИ ТА МОЖЛИВОСТІ ФОРМУВАННЯ ІНТЕГРАЦІЙНОЇ МОДЕЛІ УКРАЇНИ

Йти потрібно не тим шляхом,
яким ходять, а тим яким необхідно йти
Латинське прислів'я

Розглянуто основні напрями та передумови формування інтеграційної моделі України у світове господарство. Проаналізовані та визначені основні напрями можливої співпраці України з економіками інших країн світу з метою реалізації її порівняльних переваг.

The article is devoted to definition and analyzing of the driven forces which stimulate the formation of integration of Ukraine in the international economy. The main option for economic cooperation in order to realize the comparative advantages are identified.

Процеси глобалізації міжнародного економічного розвитку ще в більшій мірі ставлять перед кожною країною завдання по визначенню свого місця у гео економічній структурі світу. При чому визначення такого місця буде в більшій мірі визначатися ступенем відповідності економічної системи країни як сучасним вимогам, так і перспективами її економічного розвитку. З цієї точки зору в сучасній економічній, літературі навіть виникає класифікація країн відповідно до можливостей їх подальшого розвитку та успішної інтеграції у світову економіку: це країни-лідери, які накопичили достатньо ресурсів для створення нових технологій епохи глобалізації, зокрема метатехнологій та технологій формування свідомості, країни – партнери лідерів, які знаходяться під впливом першої групи, отримують можливості придбання попереднього покоління технологій, представляють собою ринок збуту для країн лідерів та постачають необхідні ресурси для інтенсивного відтворення в країнах лідерах, і третя група країн, так звані країни без подальших перспектив ефективного розвитку (failed countries).

Проблема успішної інтеграції України у світову економіку, але скоріше проблема необхідності багатовекторної співпраці особливо гостро супроводжує весь період економічного зростання. Основною причиною того, що проблема вибору інтеграційного вектору іноді обговорюється серед економістів та політиків активніше ніж проблеми внутрішніх реформ є те, що економіка України є відкритою економічною системою, так питома вага експорту у ВВП протягом останніх років постійно збільшувалася і у 2003 році становила 55,02 %, і високі

темпи економічного зростання більшою мірою забезпечуються за рахунок зовнішньоекономічного сектору.

Автором визначена залежність між зміною обсягів експорту та динамікою ВВП України за період 1996-2003 рр. В моделі основне рівняння регресії є експоненціальною функцією виду $y = 74.358e^{0.0031x}$. В цьому випадку коефіцієнт кореляції (r) становить 0,86, а коефіцієнт детермінації (r^2) дорівнює 0,73, або 73 %.

Тобто темпи зростання ВВП практично на 3/4 визначалися темпами зростання експорту. Таким чином, істотною залежністю макроекономічних показників України від зовнішньої торгівлі та, зокрема, від кон'юнктури на світових ринках ставить економіку країни у суттєву залежність до зовнішніх коливань, особливо, коли за даними Держкомстату питома вага "недорогоцінних металів та виробів з них" у 2003 році становила 36,83 %, крім того питома вага "мінеральних продуктів" – 15,16 %. Загалом, за даними Держкомстату, 55,22 % в загальній структурі експорту складала продукти базових та сировинних галузей. В умовах нестабільності цін на сировинні товари на світових ринках, сприятлива кон'юнктура дозволила б країні отримати додаткові ресурси на проведення структурної перебудови економіки в напрямку підвищення виробництва продукції з більшою доданою вартістю.

Безперечно, інтенсифікація міжнародних економічних зв'язків не може не вважатися позитивним напрямком економічного розвитку, але ситуація, яка склалася в Україні робить перебіг внутрішніх реформ заручниками кон'юнктури на світових ринках.